

ՀԱՆԴԵՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԹԻՒ 1-3

ՅՈՒՆՈՒԱՐ-ՄԱՐՏ

ԿԴ. ՏԱՐԻ 1950

ՍԻ ՄԵՈՆ ՊՂՆՁԱՀԱՆՆԵՑԻ ԵՒ ԻՐ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՎՐԱՑԵՐԻՆԷ

Ե. ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՀԱՐԱՄԱՆՈՒԹՅԱՆ

Որթողութիւնը Եկեղեցւոյ հետեւող այն ժողովուրդները, Վրացիք, Սլաւներ, Խաչիք, որոնք ունէին ինքնուրոյն լեզու եւ գրականութիւն, իւրացուցին Յոյն Եկեղեցւոյ պաշտամանը գրեթէ թարգմանութեամբ: Այս օրինակին հետեւեցան նաեւ այն Հայերը, որոնք ենթարկուած էին որթողութեան Եկեղեցւոյ, կամաւ կամ բռնութեամբ, Բիւզանդական պետութեան մէջ եւ Վրաստան: Ասոնք կը կոչուին Հայ-հոռոմներ, նաեւ ծա(յ)թեր. եւ կազմեցին այդ երկիրներու մէջ համայնքներ: Ասոնց ծագումը հին է, հաւանօրէն է. դարէն ետքը. բայց կազմակերպութիւնը, ինչպէս կ'երեւայ, ժ.Բ. դարէն ոչ յառաջ: Մինչ այն, թէ Հոռոմոց աշխարհին եւ թէ Վրաստանի մէջ, անոնց ծիսակատարութիւնը յունարէն եւ վրացերէն լեզուով էր: Գոնէ ծանօթ չեն հայերէն լեզուով ծիսարաններ:

Յունական պաշտամանը գրեթէ հայերէնի թարգմանելու առաջին փորձը կ'ընէ Սիմէոն Պղնձահանեցի Պղնձահանքի որթողութիւնը վանքին մէջ, որ կը գտնուէր որթողութեան Եկեղեցւոյ հետեւող Իւանէ գորավարին պաշտպանութեան տակ: Այս մասին ակնարկութիւն մ'ունինք 1584ին պապա Իաննի (Յովհաննէս արեղայ) գրելին կողմէ, որ օրինակած է Աթմա վանքին մէջ Վենետիկի Միթրաքեան Մատենադարանի Թ. 630 ձեռագիրը, Հայհոռոմ Շարակնոցը. կը գրէ, թէ այն թարգմանուած է «ի վրաց լեզուէ ի մեր (հայերէն) լեզու» պապա Մինասի եւ պապա Սիմոնի ձեռքով: Այս անունները ծանօթ են մեզի. պապա Մինաս կը նստէր Տրապիզոն եւ պապա Սիմոն Պղնձահանքի վանքին մէջ, Ժ.Գ. դարու առաջին կէսին. անոնք գրադած էին Յովհ. Կլիմաքոսի Սանդուխք գործի վրացերէնէ հայերէն թարգմանու-

թեամբ: Թէեւ անծանօթ կը մնայ մեզի, թէ ե՞րբ եւ որո՞ւն յանձնարարութեամբ թարգմանած են անոնք յունական Շարակնոցս, բայց նկատի առնելով, որ Պղնձահանքի վանքը վերանորոգած եւ կազմակերպած էր Իւանէ, կրնանք ենթադրել թէ նոյն իշխանի փափազով ձեռնարկուած ըլլայ Շարակնոցիս թարգմանութիւնը Ժ.Գ. դարու առաջին կամ երկրորդ տասնեակին:

Թ. 630 ձեռագրիս մասին կը հաղորդէ ինձ Մեծ. Հ. Ներսէս Տէր-Ներսէսեան տեղեկութիւններս, որոնց համար կը յայտնեմ սրտազին շնորհակալութիւնս Մեծ. Հօր:

Թուղթ-ի՛ 311. Մեծուքիւն՝ 18,3 × 27,4 հմ. Գրութիւն՝ միասին 12 × 20 հմ., տողք 23. Նիւթ՝ թուղթ. կազմ՝ կաշեպատ փայտակազմ. Հանգամանք՝ լաւ. Գիր՝ բոլոր-գիր. Ժամանակ՝ 1584. Գրիչ՝ պապա Իաննի. Տեղի՝ Աթմա:

Մատենա է՛ Յունական Շարակնոց. մասնաւոր խորագիր չի կրեր: Համառօտ ցուցակ մը, զոր ունիմ աչքի առաջ, կ'առնուանէ «Ժամագիրք Յունաց ի հայ փոխեալ»: Բովանդակութիւնը Հ. Ներսէս կը ներկայացնէ այսպէս.

Ա. Թղ. 1ա—148ա. Շարակններ, բաժնուած շարաթներու եւ օրերու վրայ. «Շարաթ երեկոյ եւ Կիրակի՛ Յարութեան. Բչ. Հրեշտակաց. Գչ. Կարապետին. Դչ. Խաչի եւ Աստուածածնի. Եչ. Առաքելոց. Ուրբ. Խաչի եւ Աստուածածնի. Շբ. Մարտիրոսաց: Բ. Թղ. 148ա—156ա. Պաղատանք Երաշտութեան, Անձրեւի, Կարկուտի, Երկրաշարժի:

Գ. 1. Թղ. 156ա—175բ. Ամիս սեպտեմբրի. Հրեշտակապետաց. Ծնունդ Աստուածածնի. Բարձրութիւն պատուական Խաչին (Խաչվերաց):

2. Թղ. 175բ—182ա. Ամիս Նոյեմբրի. Ժողով անմարմնոցն. Աւետարանչին Մատթէոսի. Գալուստ ի տաճարն Աստուածածնի:

3. Թղ. 182ա—220ա. Ամիս Դեկտեմբրիսու. Նիկոլաու, Նախատոնականեր Ծննդեան Բրիստոսի. Ծնունդ Յիսուսի Բրիստոսի:

4. Թղ. 221ա—244բ. Ամիս Յունուարիսու. Թրիատուեթիւն եւ յիշատակ Վասիլիսու. Աստուածայայտնութիւն:

5. Թղ. 244բ—257ա. Ամիս Փետրուարի. Հանդիպումն Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի (Տեառնընդառաջ). Գտումն գլխոյն Յովհ. Մկրտչի:

6. Թղ. 257ա—268ա. Ամիս Մարտի. Սուրբ Բառասնիցն. Աւետումն Ս. Աստուածածնի:

7. Թղ. 268ա—273ա. Ամիս Ապրիլ... Ժեորժու:

8. Թղ. 273ա—284բ. Ամիս Մայիս եւ Իունիս. Ծնունդ Յովհ. Մկրտչի, Գլխաւոր Առաքելոցն:

9. Թղ. 284բ—312ա. Ամիս Յուլիս, Աւգոստոս. Փոխակերպութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի. Ննջումն ամենասրբուհւոյ Աստուածածնի. Հատումն գլխոյն Յովհ. Մկրտչին:

Դ. Յարութեան շարականներ (Թղ. 312աէն յառաջ):

Յիշատակարան. Թղ. 312ա—բ. Դժբախտարար մաս մը պատուած ըլլալով ամբողջական չէ. սակայն կարեւոր մասը կայ: Հ. Ներսէս տրամադրած է ինձ վերջին տողերը. իսկ առաջին տողերը աւանդած է Հ. Բ. Սարգիսեան¹: Կը միացնեմ առաջին եւ վերջին մասերը այսպէս.

«Գրեցաւ սա ձեռամբ եղկելի սուտանուն կրօնաւորի պապա Իաննի ի վանս որ կոչի Նորվան, ընդ հովանեաւ ամենասրբուհի Աստուածածնի եւ մեծ եւ ահաւոր հրեշտակապետացն Միխայելի եւ Ղաւրիելի, վանքն որ կոչի Աթմա, ի սուրբ ժէորժիու եւ սուրբ Աստուածածնի Գրեցաւ ի թուիս Հայոց Ռ.Ա. (1582). տարին կուսն էր. վերագիրն Չ. իմ հայրապետն Ղնատիս մեարապոլիան: Ազամայ թուականն էՌ.Ղ² (7090 = 1582/3). Բրիստոսի թիւ ՌՇՁԳ (1583): Սուրբ հայրն մեր պապա Մինասի³ եւ պապա Սիմոնի

Թարգմանեալ էր ի Վրաց լեզուէ ի մեր լեզու⁴: Կարգեցի զդա ի վանքնս (ա՛յսպէս) Ազմա, յամենասրբուհի Աստուածածնին. եւ ի մեծ վկայն Բրիստոսի ի սուրբն Գէորդիէ. որ գիրքս այս եւ ես եղկելիս պապա Իյանին աստ վճարեմք զկենցադս մեր: Եւ աւարտեցի զսա ի մեծ թվականիս է.Ռ.Ա. ընդ (Ձեռ. ը) Գ⁵. Հա(յ)ոց թուվից Ռ.Ղ⁶. տանուէր Կարիճն. վերագիրք ԻԼ. Բրիստոսի ՌՇՁԵ⁷»:

Աթմա գիւղը ըստ էփրիկեանի (Բնաշխարհիկ Բառարան, Ա., Վենետիկ 1903, էջ 28) կը գտնուի Ակն գաւառին մէջ, այժմ թրքարնակ. Յ. Ճանիկեան կը յիշէ թուրք աղանդաւորներ «Աթմացիք. 100—150 տուն. գիւղերնին Արարիկերի հողն է» (Հնութիւնք Ակնայ, Թիֆլիս 1895, էջ 66): Նոր Վան հաւանօրէն Ակնայ Վանք գիւղն է Հայ-Հոռոմներու Ս. Գէորդ եկեղեցիով (անդ, էջ 57—58):

Ձեռագիրս «օրը կամ տօնը նշանակել վերջը շատ անգամներ կը դնէ ժամասացութեան հակիրճ նօթեր (rubrica): Ծարականներու ընթացքին, ընդհանրապէս կարմիր գրով, լուսանցքի վրայ կամ ներսը, համառօտ նշաններ կը գործածէ, շատ նման մեր Աւագ օրհնութիւններու իւրաքանչիւր պատկերի առջեւ դրուածներուն»: Ձեռագիրս նկարագիրը «մեր ներկայ իմաստով Ժամագիրք չէ, այլ Ծարակնոց կամ Տաղարան է»:

Ձեռագիրս Գ. 1—9 ուրիշ խմբագրութեամբ կը գտնենք Վենետիկի Թ. 886 ձեռագրին մէջ: Հետաքրքրական է այս ձեռագիրն ալ, որուն նկարագրութիւնը Հ. Ն. Տէր-Ներսէսեան այսպէս կու տայ.

Թուղթ՝ 364. Մեծութիւն՝ 12 × 16 հմ. Գրութիւն՝ միասին. Նիւթ՝ թուղթ. Հանգամանք՝ լաւ. սկիզբէն 30 թուղթ կիսով պատուած, նոյնպէս վերջին երկու թղթերը մերթ նաեւ վերի լուսանցքին հետ տողեր պակաս. Գիր՝ մանր բոլորգիր. Ժամանակ՝ յառաջ քան 1351. Գրիչ՝ Կարապետ. Տեղի՝ Կ. Պոլիս⁸:

¹ Յաջորդ տողերը մինչեւ «աւարտեցի» դուրս ձգած է Հ. Բ. Սարգիսեան բազմակէտով:
² Հ. Բ. Սարգիսեան կարգացած է էՌՇԳ. Հ. Ներսէս կը կարդայ ԵՌՂ ը Գ. կ'ակնարկուի 7093 ամն աշխարհի, ուստի 7093 — 5508 = 1584/6 փրչական տարին:
³ Պէտք է կարդալ Ռ.Ղ (1585):
⁴ ՌՇՁԵ (1585) ունի Հ. Բ. Սարգիսեան. Հ. Ն. Տէր-Ներսէսեան կը կարդայ ՌՇՁԵ:

Մատեանս է Յունական Ծարակնոց երկու մասով. Ա. մասին սկիզբէն ինկած են 30 թուղթ. կը սկսի այժմ այսպէս.

Ա. 1. Թղ. 1—14ա. (Ամիս Սեպտեմբրի) ||| այլ Սիմէոնի, Մ(ա)մայ, Անթի(մոսի), Բարեւայ, Չաքարիա, Ծնունդ սրբուհոյ Աստուածածնին, սրբուն Եֆրոսիմա, Յոհաննու Աստուածարանի, ՀԲ. Առաքելոց, Խարիտոնի, Ստեփանոսի նոր վկային:

2. Թղ. 14բ—44ա. Ամիս Ոքտեմբրի (Նոյեմբ. Դեկտ.). Սուրբ առաքելոյն Անանիայի, Կիպրիանու, Նիկաւլայոյ, Պելագիա. Նախատաւն Ծննդեան Բրիստոսի (երկար շարականներ խաղերով), Ստեփանոսի նախավկային, Սուրբ Մանգանցն, Դաւթայ եւ Յակոբայ:

3. Թղ. 44բ—62բ. Ամիս Յունուարի. Թրիատուեթիւն Տեառն Յիսուսի Բրիստոսի. եւ սուրբ հաւարն Վասիլիոյ, Նախատաւն Աստուածայայտնութեան. Աստուածայայտնութիւն (երկար շարականներ, ստիչերա)...

4. Այսպէս նաեւ Թղ. 63ա—91ա Ամիսք Փետրուարի—Յուլիսի:

5. Թղ. 91ա—171 Ամիս Աւգոստոս. Սրբոց Մակարէացւոց, Նախավկ. Ստեֆանու. փոխակերպութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի. Ննջման սուրբ Աստուածածնի (երկար շարականներով). զանազան կանոններ. վկ. Աղաւթանի, վկ. Ադրիանու եւ Նատալիա, Հատումն պատուական գլխոյն Յովհաննու Մկրտչին. Պատուական գաւտուն Աստուածածնի: Թղ. 172ա—176ա Զրօքհնեաց կարգ (երկար), Բրիստոսի Ծննդեան եւ Յայտնութեան կանոններ: Թղ. 145բ—147բ գետեղուած է յունարէն Կանոն մը:

Բ. Մաս. Թղ. 176ա—364բ. «Սկիզբն Աստուծով. Սեփտեմբրի ամսոյ...» կը սկսի միւսանգամ, Սեպտ.—Աւգոստոս ամիսներու գլխաւոր տօներու շարականներ. վերջինն է. Թղ. 336—364. «Աւգոստոս. Սր. Ստեփանոսի գտումն նշխարաց. Ծնունդ Աստուածածնի. Աւետարանք եւ ընթերցուածք տօներու:

Այս Ա. մասին վերջը Թղ. 171ա կը կարգանք Յիշատակարանս. «Թարգմանեցաւ սա ի հոռոմերէնէն ի հայս ի ձեւն (կարդա՛ «Ի ձեւն») Կարապետին ՚ւ շրուն, ի Կոստանդինուպոլիս»: Հ. Տէր-Ներսէսեան ուշագիր կ'ընէ, որ «Հ. Աւգերեան Մկրտիչ այդ շրունի մասին կ'ընէ թէ (տարակոյսով) չըլլա՞յ որ

ՇՂ հայ թիւն ըլլայ, թէպէտ գրչագիրը այդքան հին չ'երեւիր»: Ինձ ծանօթ է Հ. Ղ. Ինձիճեանի նկատողութիւնը⁸, որ կը գրէ. «Ունիմք առ մեզ մատեան ինչ Եկեղեցական երգոց Յունաց, զոր այժմ ի գործ ածեն Հայհոռոմք, թարգմանեալ ՚ի հոռոմերէնէն ի հայս, ի ձեւն Կարապետին իշլուն ի Կոստանդինուպոլիս, որոյ գիր եւ թուղթ ցուցանէ զրեալ դէթ ի ԺԳ. կամ ի ԺԴ. դարու, մանաւանդ թէ աւելի եւս. որոյ նպաստէ եւս, եթէ զբառս իշլուն առցուք փոխանակ թուականի. իբր թէ ի ՇՂուն թուականին. որպէս ի բազում ձեռագիրս գտանի զրեալ ըստ այսմ օրինակի. եւ յայտնի երեւի լինել թարգմանութիւն հին Հայհոռոմոց, որք էին ի ԺԱ. կամ ի ԺԲ. դարու»: Հայոց ՇՂ թուականը կը համապատասխանէ փրկչական 1081 տարւոյն. որ շատ կանուխ է: Կարապետ ըլլալով հայ հոռոմ, եւ գտնուելով Կ. Պոլիս, պէտք է գործածէր բիւզանդական թուականը. եթէ կարգանք ՚Ղ՛ 921 կը ստանանք 6730, որ կը համապատասխանէ փրկչական 1222 տարւոյ: Այս տարին ոչ շատ հին է եւ ոչ ալ շատ նոր. եւ կը զուգարկի մօտաւորապէս Սիմէոն Պղնձահանեցւոյ թարգմանութեան:

Ձեռագիրն ունի նաեւ յիշատակագրութիւններս.

Թղ. 184ա ձեռագիրը քերթուած ու վրան տարրեր գրչէ գրութիւն մը, որ մեղանին տկարութեան պատճառաւ այժմ գրեթէ աննշմարելի է. ահա որչափ որ կը կարդացուի. «Ի թվականի Հոռոմի մեծի ՅՊԾԹ (6859 — 5508 = 1351) հատիպեցաւ աստուածաշունչ գիրկս որ է պապա Աւքսենտի. մասնակից եղաւ ու գնեց պապա Թորոս... ի պարուն թորոս... որ հողոյ... անէ գինքն եւ առ Բրիստոս Աստուած եւ տա. պապա Թորոսու... եւ կատարեցաւ... այն վկա: ու... մեղապարտ պատար... այս է գիրք»:

Թղ. 171ա. «Տիրացու Գէորգին Տէր Յոհաննիսեան յիշատակ ուխտիս սրբոյն Ղազարու ի Վենետիկ. ՌՄԼԸ» (1789):

Ձեւը կրնար հաստատել թէ ձեռագիրս Կարապետ թարգմանչի սկզբնագիրն ըլլայ: Յամենայն դէպս Ձեռագրին Բ. Մասը կցուած ըլլալու է Ա. Մասին յետ ժամանակաց ընդօրինակողէն, 1351էն յառաջ:

⁸ Աշխարհագրութիւն չորից մասանց աշխարհի. Մասն Ա. Ասիա. հատոր Ա. (Նոր Հայաստան). Վենետիկ 1806, էջ 305:

1587-63

Այս Բ. մասը յճականս ընդօրինակութիւն է Սիմէոն Պղնձահանեցոյ վրացերէնէ թարգմանած Շարակնոցին, ինչպէս Հ. Ն. Տէր-Ներսէսեան զիտած է, որ 18 կէտերու մէջ նոյնութիւն նկատած է. «Ահա այս կէտերուն մէջ երկար ու նման (նոյն) շարականներ կան: Բայց Թ. 630 ձեռագրի Ա. մասը (թղ. 1—148ա) չկայ Թ. 886 ձեռագրին մէջ. փոխադարձաբար Թ. 630 ձեռագրին մէջ չկան Թ. 886 ձեռագրի պարունակած սուրբերու շարականները»:

Այս նոյնութիւնը շարականներու բացայտ կը տեսնուի հետեւեալ օրինակէն, ուր Թ. 630 ընդարձակ խրատազիր մ'ունի, զոր Թ. 886 (թղ. 202ա) զանց առած է, պահելով միայն վերջին տողը այսպէս. «ԻՍ. Մուս ամենասրբունոց Աստուածած. ի տաճարն. ի տէր կրդ. շար. ՉԱ. Ո՛ր զարմանալ» շարականը նոյն է: Թ. 630, թղ. 186բ. ունի.

«Գալուստն ի տաճարին սրբուհու Աստուածածնին:

Աղնեմ⁹ աղբիւյցի¹⁰ գաղտնակն: Երեկոյնի պաշտեմ գերանելն գ. ա. փխկ. Ի Տէր կարգացին կալուամ փոխս Ը. Ի խորոց կարգացի. եւ պաշտեմ շար. ՉԱ. Առ ո՞ր զարմանալի սքանչ. եւ կրկնեմ. գ. ա. եւ այլ շար. ՉԴ. Որպէս քաջ ի մարտիրոսս. եւ կրկնեմ գ. ա. Փառք եւ այժմ. ԿԴ. Յեա ծննդեանդ քո աստուածահարսն: Լիցի իսոմօն առանց աւետարանի. Մեսեղի գաւուրն: Եւ ընթերցումն ինդրէ ի Ծնունդն Աստուածածնին: Իլիսի¹¹ ստիշերա¹² զՉԱ. եւ զՉԴ. Փառք եւ այժմ զԿԱ.:

Ի համբարձին շար. ԿԱ. Առ ուրախացիր: Փառք եւ այժմ ԿԲ: Այսաւր ժողովք: Տրոպար¹³ ՉԴ. Շարկ. ի Տրկ. ՉԱ. Ով զարմա.:

Այսաւր հաւատաց(ա)լ¹⁴ պարեցուք, սաղմուսիք եւ արիւնութեամբ Տեառն երգելով. պատուելով գնորապատուե(ա)լ¹⁵ խորանն, զանձնաւոր տապանակն, որ զանտանելի Բանն տարաւ, քանզի մատուցանի Աստուծոյ, ի վեր քան զբնութիւնս. մարմնով տղայանալով, եւ քահանայապետն մեծն Չա-

⁹ Այսպէս Չ. իմացիր «անեմք»:
¹⁰ Յն. ἀγροπυρία հսկումն, յետ ընթերցաց:
¹¹ Յն. ἡλιετή մաղթանք. լիտանիա:
¹² Յն. σιχηρὸν կցուրդ:
¹³ Յն. τροπάριον:
¹⁴ Թ. 886 հաւատացեալքս:
¹⁵ Թ. 886 գնորասրբե(ա)լ:

խարիս¹⁶ ընդունի ուրախանալով զնա. իբրեւ Աստուծոյ բնակարան:

Այսաւր տաճարն անձնաւոր...»

Թ. 630 կը ներկայացնէ Յունական Շարակնոցի 'οκτώηχος (ութ ձայն) մասը, որ կը պարունակէ ութը ձայներու կանոնները բաժնուած ութը շարակններու եւ մէն մի շարակնի եօթը օրերու. այս ութ ձայներու կանոններուն կը կցուին ապա 12 ամիսներու զլիսաւոր տօներու կանոնները, իւրաքանչիւրին առաջ զեռեղելով օրուան խրատները (τυπικόν):

Թ. 886 կը բազմանայ երկու մասէ. Ա. մասը, ինչպէս տեսանք, թարգմանած է Կարապետ յունարէնէ. հոս յունական Ամսաւորքի (μηναία) սուրբերու յատուկ շարականները ներկայացուած են: Բ. Մասը ըստ մեծի մասին քաղուածք մըն է Թ. 630ի Բ. Բաժնէն, որով կը լրանան Ա. Մասի մէջ պակասած տէրունական տօներու կանոնները: Թէ մէկ եւ թէ միւս ձեռագրներուն կը պակսին Բարեկենդանէն Չատիկ (τριώδιον) եւ Չատիկէն Պենտակոստէ (πεντηκοστήριον) շրջաններու կանոնները, որոնք առանձին հատորներ կը կազմէին:

Ինձի ծանօթ է երրորդ ձեռագիր մ'ալ, Բրիտանական Թանգարանի (British Museum) Թ. 58 (Or. 2611), որուն նկարագրութիւնը տուած է Ֆ. Կոնրէր¹⁷: Ձեռագիրս հասած է մեզի թերակատար. դուրս ինկած են սկիզբէն առաջին 15 թերթերը. ԺՁ. թերթին կը պատկանին թղ. 1—7: ԺԷ. —ԻԵ. թերթերը պահուած են զրեթէ ամբողջութեամբ. կը պակսի շարունակութիւնը: Թղթերու անկում կը նկատուի նաեւ հոս. թղ. 10 հաւանօրէն ԺԵ. թերթին կը պատկանի, այնպէս որ թղ. 9 իր շարունակութիւն ունի թղ. 11: Թուղթեր ինկած են 24, 31, 35, 39, 51 եւ 72 թուղթերէն ետքը. կ'աւարտի 77 թղթով: Որեւէ յիշատակարան չկայ զրէն. բայց մասբուր բոլորգիրը ցոյց կու տայ, թէ ԺԴ. դարու զրջութիւն է, ըստ երեւութիւն Վենետիկի Թ. 630ի Ժամանակակից: Ձեռագիրս յունական էր ինքնաբերաբար Ֆ. Կոնրէրի եւ արամադրած ինձ (1932ին) ուսումնասիրելու համար: Բովանդակութեամբ կ'ընծայէ յունական 'Οκτώηχος շարակնոցը.

¹⁶ Թ. 886 զարարիսա:
¹⁷ Frederick C. Conybeare, A catalogue of the Armenian Manuscripts in the British Museum, London 1913, p. 142—149.

Կոնրէրի իր ցուցակին մէջ խորագրած է Canons and Troparia.

Ինձի կ'երեւայ թէ ձեռագիրս ըստ բովանդակութեան նոյն է Վենետիկի Թ. 630 ձեռագրին Ա. Բաժնին հետ: Համեմատութեան համար օրինակներ չունիմ:

Կարեւոր կը տեսնեմ Ձեռագրիս բովանդակութիւնը ներկայացնել հոս մանրամասնօրէն, նշանակելով մէն մի կանոնի առաջին տունները:

Սկիզբէն կը պակսին Առաջին ձայնի, այսինքն առաջին շարակնի Շարակնեկոյ մինչեւ Եչ. օրերու կանոնները. այժմ ունինք Ուրբաթ օրուան կանոնին մէկ մասը. որ կը սկսի այսպէս.

1. Թղ. 1ա. ||| եւ ազնական. առ որ ծ(նա) ի Բէն Աստուած. զի քաղցր է ի վերա ծառ(յ)ից իւրոց. որ (ա)րնիել ծրցն:

Որ զմարդկա(յ)ին բնութիւնս յոչէից ի գոյութիւն էած կանխաւ աստուածապէս. դարձեալ մինչ յախտ անգաւ. ի Բէն ծնանելովն յարոյց եւ զարդարեաց. որ ամենայնի կարող եւ հզար է, Ամենամբիծ:

Գործք: Ա. Բանչելի:

Որ գիւնաղս բժշկել[ա]լ եկիր. եւ գլատուական արիւն քո հետը փրկանս երկրի. Բրիստոս Աստուած ամենագար...:

2. Թղ. 1բ. Շարաք. կանոն Մարտիրոսաց եւ ննչեցելոց: Աւրին. ՉԱ. Բո աչ որ է պատերազմաց:

Որ գորուս մահոյ եւ զնիգս՝ քո մահուամբ խորտակեցեր, ով անմահ, գորուս բաց զանմահութեան, Տէր ննչեցելոցն, բարեխաւսութեամբ նգնաւորացն քո ||| (հոս թուղթ մ'ինկած է):

Թղ. 3ա. Կանոնակ Չկդ: — Հանդերձ սրբաւքն հանգոյ, Բրիստոս, զնոցի ծառայից քո, ուր ոչ ցաւ եւ ոչ տրտմութիւնք եւ ոչ հառաչանք, այլ կեանք անվաղան:

3. Թղ. 4բ. Այլ կանոն. շարաք. Ամենայն սրբոց: Աւրին. ՉԱ. Բո աչ որ է պատե:

Ի ձեռն մարգարէիցն նմանեցար, որ ձեռաւք ըմբռնես գերկիւն. նոցա բարեխաւսութեամբն գնեազիքն պատառեա զմեղաց մերոց, Բանդ Աստուծոյ, եւ ի ձեռաց բանասրկուին փրկեա զմեզ...:

4. Թղ. 8ա (Կիսախորան). Շարաք երեկոյ. կանոն յետ ընթերցան. Երրորդութեան եւ Աստուածածնի: ՉԲ. Յանդուղս կ.:

Չարք Երրորդութիւնն եւ զմի աստուածութիւնն գովութեամբ արիւնեցուք եւ ասացուք. Ով ողորմութեան խորք անհասանելի. որ ունիս բնութեամբ պարգեաց մեծութիւն անթիւ. գերգաբանողքս քո կեցոյ...:

5. Թղ. 10բ. Կանոն Մարտիրոսաց եւ Ննչ(եցելոց). Աւրինութիւն:

Գերեզմանաւք քո զմահն մահացուցեր, եւ քակեցեր զգոյնոցն բնութիւնն. եւ յերկիւնս յ||| (թուղթ ինկած):

Թղ. 13բ. Անաւարմի Յարութեան. Որդին առաջին. ՉԲ:

Յերկիւնս գաչս համբարձից գարտի իմոյ, առ քեզ, Փրկիչ, կեցոյ քիս ծագմամբք քո...:

6. Թղ. 14ա. Կիրակէ առաւառ. կանոն Յարութեան: Աւրինութիւն. ՉԲ. Յանդուղս կործանեց. կ.:

Որ է աշխարհի իշխան, գոր ընդունել էաք, ո՛վ բարերար Աստուած. քո պատուիրանացդ ոչ հաւատացաք, խաչիւք քո դատապարտեալ է. քանզի մարտե(ա)ւ ընդ քեզ իբրեւ ընդ մահկանացոյ. եւ անգաւ քո իշխանական գարութեամբք եւ տկարացաւ յոյժ...:

Թղ. 15ա. Կոնդակ ՉԲ: — Յարեար Փրկիչ ի գերեզմանէն, ամենագար. եւ դժոխքն տեսեալ զսքանչելիսն՝ զարիւրեցաւ. եւ մեռեալք ընդ քեզ յարեան...:

7. Թղ. 16ա. Այլ կանոն Յարութեան: Աւրինութիւն. ՉԲ. Խորոց յայտնեցոյց հ.:

Յորժամ ի փայտին կամաւ կախեցար, Բանդ Աստուծոյ, զփայտին անէծան լուծեր. եւ զանգնեալսն ննգութեամբ բշնամ(ւ)ոյն յարուցեր իբրեւ Աստուած. որք եւ գոհութեամբ երգէին. Աւրինեցուք զՏէր Աստուածն մեր, զի փառաւորեալ է...:

8. Թղ. 18ա. Այլ կանոն. Կիրակի Աստուածածնին. Աւրին. ՉԲ. Հանապար.:

Աննիւքն կանխաւ սանդուխքն, նոր եւ անկոխ քանապարհ ծովուն, զծնունդտ քո ուսուցանէր Կոյսն Աստուածածին, գոր փառաւորեմք զի փառաւորե(ալ է)...:

9. Թղ. 19բ. Կիրակէ. Երանութիւն. ՉԲ: Չայն առաջակին մատուցանեմք եւ աղաչեմք զքեզ. յիշեա զմեզ Տէր յորժամ գաս արքայութեամբ քով...:

10. Թղ. 20ա. Կիրակի Երեկոյ. կանոն յետ ընթերցան: Աւրին. ՉԲ. Յանդուղս կործ.:

Որ նախ քան գյաւիտեանս ծնաւ ի լուսայ հաւրէ. ծագեցաւ այժմ ի քէն պայծառ արեգակնն, Աստուածածին Կոյս, եւ աստուածապաշտութեան պայծառութեամբն լուսաւորե(ա)ց զմարդիկ. մարդկային բնութեամբ պարագրեալ...:

11. Թ. 22բ. Երկուշաբթի. Կանոն Հրշտակացն. Արին. ԶԲ. Ճանապարհ:

Զարուբիւն անապականութեան եւ փառք ունելով անմահութեան, հրշտակ Գրիստոսի, զոր եւ պարգեւեաց իսկ ձեզ եւ մերձ կենալով առ Գրիստոս լուսաւորիք...:

12. Թ. 24բ. Այլ Կանոն նոյն աւուրդ Ապաշխարութեան: Արին. ԶԲ. Ճանապարհ անկոխ:

Որ ծնար ի կուսէն, եւ որպէս ասացեր ոչ զարդարսն եկիր կոչե[ա]լ Գրիստոս, այլ զի զմեղաւորսն կեցուցես ապաշխարութեամբ. եւ զիս զմեղաւորս դարձոյ եւ կեցոյ...:

13. Թ. 26ա. Բ. շաբթի երեկոյ. Կանոն Աստուածածնի. զկնի ընթրեաց. Արին. ԶԲ. Խորոց յայտնեցոյց:

Ով ամենայն վշտացելոց ազնական եւ հովանի քրիստոնէից, եւ տրտմեցելոց մխիթարութիւն, Աստուածածին, շնորհք քո հովանի լիցի մեզ, որք կարաւորս արհնեմք զքեզ...:

14. Թ. 28բ. Երեքշաբթի առաւառ. Կանոն Կարապետին. Արինութիւն ԶԲ. Եկայք ժողովուրդք:

Զիմանալի շախիզս իմ ուղեդ արա իմաստուն Կարապետ առ շախիզս պատուիրանացն Գրիստոսի. եւ սրբեա գայթակղութիւն անձին իմոյ, աղաչանաւոք քո, Մկրտիչ Գրիստոսի...:

15. Թ. 31ա. Այլ Կանոն նոյն աւուրդ. Ապաշխարութեան. Արին(ութիւն) ԶԲ. ԶՄովսէսի գ.:

Զիմեմանս, ով եղբարք, կանխագոյն ողբացաք դառնապէս. զի արտասուաւ ջերմութեամբ ի բաց կացցուք յարտասուաց տանջանացն, որք յայնժամ ոչ ինչ աւկտեմ մեզ...:

16. Թ. 33բ. Զորեքշաբթի առաւառ. Կանոն Խաչի եւ Մարտ(իրոսաց): Արին(ութիւն) ԶԲ. Դիզացե(ա)լ ծովն:

Յորժամ անց գպատուիրանաւ Փրկչին նախաստեղծն, ի փայտէն գիտութեան կրեաց դառն բաժակ մահու. իսկ դու, Գրիստոս,

յորժամ մահացար ի Խաչին, անմահութիւն պարգեւեցեր ազգի մարդկան, բազումադարմ...:

17. Թ. 36ա (Թուղթ ինկած). Այլ Կանոն... այժմ կը սկսի. «Զարուբիւնք երկնից փառաբանեն զքեզ...» սուշով:

18. Թ. 37ա: Հինգշաբթի առաւառ. Կանոն Սուրբ Առաքելոցն: Արին(ութիւն) ԶԲ. Յանդունդս կործ.:

Լուսոյ աստուածային փայլատակմունքի հաւատով երեւեցայք. աստուածային լուսանման առաքեալք, բոլորից զիս լուսաւորեցէք, զմիզապատեալս յախտից մեղաց, որ չարաւք բոլորովիմք զկեանս իմ ծախեցի...:

19. Թ. 39բ. Այլ Կանոն Աստուածածնի. նոյն աւուրդ. Արին(ութիւն) ԶԲ. Յանդունդս կործան.:

ԶԱստուած գարարիչն ամենեցուն, որ մարդացաւ յարգանդէ քոմմէ, աղաչէ Աստուածածին, զի սփռեցէ ինձ զշնորհս իւր առատապէս, զի փառաւորեցից զքեզ, որ փառաւորեալ ես...:

20. Թ. 41բ. Ուրբաք. առաւառ. Կանոն Խաչի. Արին. ԶԲ. Եկայք ժողով.:

Խաչելութիւն ընդունեցար եւ բեւեռեցար անարգանաւք, Բանդ Աստուած, զամէնիս պատուել կամելով զհողեղէնքս, որք զքո կամաւոր չարչարանդ փառաւորեմք...:

21. Թ. 44ա. Այլ Կանոն Աստուածածնին, նոյն աւուրդ. Արին. ԶԲ. Դիզացեալ ծովն...:

Որպէս պայծառ եւ ամենեւիմք գեղեցիկ ընտրեաց զքեզ ի կանայս Աստուած, եւ բնակեցար ի քեզ, Ամբիծ, առ որ բարեխաւսե[ա]լ մի դադարեք, որպէս զի փրկեցէ ի յանցանաց զարինաբանողքս քո...:

22. Թ. 46ա. Շաբաթ առաւառ. Կանոն Աստուածածնի եւ Մարտիրոսաց. Արին(ութիւն) ԶԲ. Ճանապարհ արդ.:

Կոյս ամենամբիծ, որ անհնազանդութեամբ Աստուծոյ ընդ անիծիւք անգեալ էր բնութիւն մարդկան, Գրիստոսի Աստուծոյ ծննդեամբն արհնութեամբ պատկեցեր. եւ փրկեցեր յապականութենէ, վասն այտրիկ ամէնագգ երանեմք զքեզ...:

23. Թ. 48բ. Այլ Կանոն Շաբաթ աւուր. Մարտ(իրոս)աց եւ Ննջ(եցելոց). Արին. ԶԲ. Ճանապարհ ար.:

Մահուամբ զմահ կոխելով, բարեբար Տէր, գանապառ կեանս շնորհեցեր մեզ. զոր

եւ այժմ պարգեւեա հոգեաց ննջեցելոցն, մարտիրոսացն քո աղաչանաւքն քո թողութիւն մեղաց նոցա շնորհելով...:

Թ. 49բ. Կոնդակ Զկոյ:

Հանդերձ սրբաւքն հանգոյ Գրիստոս զեղի ծառայիցն քո: Կամէի զիտե[ա]լ զխորհուրդս զայս...:

24. Թ. 51ա. Այլ Կանոն սրբոց եւ ննջեց(ե)լոց նոյն աւուրդ: Արին. ԶԲ. Եկայք ժողովուրդք:

Նուագարանք աստուածայինք բովանդակողք սուրբ Հոգւոյն, երեւեցայք իմաստուն մարգարէք, եւ այժմ ջերմապէս աղաչեցէք զԱստուած, որպէս զի ողորմեցի մեզ, որք փառաւորեմք զձեզ:

25. Թ. 54բ. Շաբաթ զկնի ընթրեացն. Կանոն Երրորդութեան եւ Աստուածածնին. ԶԳ. Որ զջուրն կանխաւ.:

Միայն բարեբար Տէր ամենայնի, մի եւ երրորդութիւն աստուածպետութիւն. երրորդափայլ ծագմամբք քո լուսաւորեա զիս, զի անդադար երգեցից քեզ. զոր փառաւորեն երեշտակէն երեքարե(ա)ն արհնութեամբ...:

26. Թ. 55ա. Այլ Կանոն Աստուածածնին. ԶԳ. Որ զջուրն կանխաւ.:

Մեծափայլ լուսաւոր հարսն, սուրբ մեծանուն Մարիամ Աստուածածին, դուստր Դաւթի, եւ քան զՍերովբէսն բարձրագոյն, զեղեցկութիւն Յակովբա, լայնագոյն քան զերկինս. մեծ եմ փառք քո ամենիքե(ա)ն երանեմք զքեզ...:

Թ. 59բ. Անաւարմի. փխսձ առաջին. ԶԳ.:

Զգերութիւնն Սիովնի դու հաներ ի Բաբելովնէ...:

27. Թ. 60ա. Կանոն Յարութեան. Արին. ԶԳ. Որ զջուրն կանխաւ.:

Որ գերկիր դատապարտե(ա)ց գպատուիրանագանցելոց, քրտմամբ պտուղ բերելով զփուշսն, նա ինքն ի փշոց պսակի ի ձեռաց արինագանցելոցն. սա է Աստուած մեր, որ մարմնով ընդունեցար զչարչարանս, եւ գանէձս էլոյծ, զի փառաւորե(ա)լ է...:

Թ. 61ա. Կոնդակ. ԶԳ. — Յարե(ա)ր ի գերեմանէն զքացող. եւ զմեզ յարուցեր ի դրաց մահուն...:

28. Թ. 62ա. Այլ Կանոն Յարութեան. Արին. ԶԳ. Ի կորդ եւ յանդ(նդածին):

Պարգեցեր կամաւ զձեռս քո ի վերայ խաչին Գրիստոս Աստուած մեր, եւ յառաջին

խաբէութենէ մեղացն ազատեցեր զաղամային ազգս. եւ ուրախութեամբ երգեն. արհնեցուք զտէր Աստուածն մեր զի փառաւորեալ է...:

29. Թ. 64ա. Այլ Կանոն Աստուածածնի Կիրակէ. ԶԳ. Երգ նոր երգէ:

Ծունր կրկնի ամենայն երկնաւորացն եւ երկրաւորացս, եւ սանդարամետականաց. եւ երկիր պագանեն Որդւոյն քոմ, Կոյս, զի փառաւորեալ է...:

30. Թ. 65բ. Կիրակի երեկոյ. Կանոն Աստուածածնին. յետ ընթրեացն. Արին. ԶԳ. Զջուրն կ.:

Իմանալի ամբն, որ գերկնային պայծառութեան նառագայթսն, զապաշխարութիւն ծագեաց, եւ զմութն մեղաց հալածեաց, Աստուածածին ամէնամբիծն, որ պահապան է անձանց մերոց, լուսաւորեաց զձագս երկրի...:

31. Թ. 68ա. Երկուշաբթի. Կանոն հրեշտակացն. ԶԳ. Երգ նոր.:

Անսկիզբն յոյս եւ տուող[իչ] լուսոյ դու գովով Գրիստոս Աստուած, զխորհուրդս իմ լուսաւորեա արհնե[ա]լ զքեզ, ուժգնութեամբ վերին գուարդնոցն...:

32. Թ. 70բ. Այլ Կանոն. Ա(պաշխար)ութեան. Բ. շաբթի. Արին. ԶԳ. Մանչելի:

Ի բիւրոց չարեաց մեղաց իմոց փրկեա զիս, միայն անմեղ. զոր գործեցի անմտութեամբ. եւ որպէս պոռնկին տուր ինձ արտասուս ապաշխարութեան...:

33. Թ. 74բ. Երեքշաբթի. Կանոն Կարապետին. Արին. ԶԳ. Որ զջուրն կանխաւ.:

Յամուլ արգանդէ բուսե(ա)լ աստուածային ծաղիկ տեսն կարապետ, պաղատեա առ Աստուած պտուղ առաքինութեան բերե[ա]լ ինձ. եւ զանպտղութեան իմոյ լուծանել զտխրութիւնն. եւ փարատել յինէն զամբս ծուլութեան իմոյ...:

34. Թ. 77ա. Այլ Կանոն Գ. շաբթի ապաշխարութեան. Արին. ԶԳ. Որ զջուր կ.:

Զանձինս նախ քան զվաղջանն, ով հաւատացեալք, ողբացուք յամենայն սրտէ. մերձ է ահա փեսայն, վառեցուք զգործս մեր որպէս պայծառ լապտերս. զի յաստուածային առագաստն մտնուք...:

Կ'աւարտի թղ. 77բ. «Յաւղեա յիս մշտկաւ ապաշխարութեան, եւ սրբեա զիս ||||»:

Յառաջ կը բերեմ ամբողջական Կանոն մը ճաշակի համար (թղ. 26ա—28բ):

ԵՐԿՈՒՇԱՐԱԹԻ ԵՐԵՎՈՅ. ԿԱՆՈՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ԶԿՆԻ ԸՆԹՐԵԱՅ.

ԱԻՐՀՆՈՒԹԻՒՆ. ՁԲ: Խորոց յայտնեցոյց:

Ով ամենայն վշտացելոց աւզնական եւ հովանի քրիստոնէից եւ տրամեցելոց մխիթարութիւն, Աստուածածին. շնորհք քո հովանի լիցի մեզ, որք կարաւոր աւրհնեմք զքեզ:

Ի թշնամեաց երեւելեաց եւ յաներեւոյթից փրկեա զմեզ աղաչանաւք քո. որք ընթանամք առ քեզ, Աստուածածին, եւ լոյծ զխորհուրդս պատերազմողաց մերոց, հոգւոց եւ մարմնոց:

Ունայնացոյ զընդունայն խորհուրդ թշնամեաց մերոց, որք խնդրեմք ի քէն աղաչանաւք, Աստուածածին ամէնամբիծ, որպէս զի աւրհնելով փառաւորեմք զքեզ:

Ապրեցոյ զիս ի վշտաց հասելոց, եւ որք մերձ են, Մայր Աստուծոյ, որ ընթանամ ի հովանիդ քո եւ յուսով գոչեմ առ քեզ. անցոյ ի մէջ զմբրիկ փորձանաց, Աստուածաբերկրեալ:

ՀՄՏ. Զարուրիւն որ ա.:

Ձշար թշնամեաց խորհուրդս եւ զխտութիւն զիւաց, որ յարեան ի վերա(յ) մեր, ցրուեա, Սրբուհի Կոյս, եւ մի զաղարեր ծածկել զմեզ, որ սիրով փառաւորեմք զքեզ. զի դու ես յոյս քրիստոնէից:

Ողորմած աչաւք նա(յ)եաց ի մեզ, Մայր Աստուծոյ, եւ փրկեա յամենայն փորձութենէ եւ ի վշտաց, Տիրուհի, եւ յերեւելի եւ յաներեւոյթ թշնամեացն, եւ լոյծ զգոչումն նոցա, որ ես յոյս մեր:

Ձբարկութիւն թշնամեաց մերոց եւ զգազանաման խտութիւն, որպէս հուր շիջոյցաւով բարեխաւսութեանդ, որք խնդրեն կոտորել զմեզ. եւ ապրեցոյ զապաւինեալքս ի քեզ:

Հրով աստուածա(յ)ի(ն) պայծառացեալ յապտեր, եւ լոյս աշխարհի, Աստուածածին Կոյս, զիս որ մթով տրամութեան ըմբռնե(ա)լ եմ, լուսաւորեա. եւ շնորհեա ինձ զողորմութիւնդ քո:

ՏՐԼ.: Լուս տէր գայն:

Որ ես պատճառ կենաց եւ ծածկոյթ եւ բարեխաւս որոց կարաւոր գովեն զքեզ, Կոյս, վերակացոյ եւ աւզնական եւ ձեռնատու լեր մեզ, ի հոգւ(լ)ոց եւ ի տրամութենէ, ի փորձանաց եւ ի վշտաց փրկելով զմեզ:

Ոչ եմք յուսահատե(ա)լ յողորմութեանց քոց, ի պատերազմունս եւ ի վիշտս, Կոյս. ի փորձանս եւ ի նեղութիւնս փութապէս հասցէ մեզ ողորմութիւն քո, եւ յալե(ա)ց չարաց ապրեցոյ, զորս աղաչեն զքեզ, Ամենասրբուհի:

Սորտակեալ խոնարհեցոյ զհպարտութիւն թշնամեաց մերոց, եւ զխորհուրդ անաստուած հակառակորդացն. եւ յաղթութիւն շնորհեա, աղաչեմք. եւ ուրախացոյ զնեղե(ա)լ ծառայքս քո, Տիրուհի, որ ես մայր Քրիստոսի փրկչին մերոյ:

Որք յաւզնականութիւն քո ոչ յուսան, Կոյս, հակառակութեամբ եւ նախանձով լի են անաստուածքն, որք սրեցին զլեզուս իւրեանց ի վերա(յ) քո. հեղուլ զարիւն արդար պատրաստ են. այլ լոյծ զխորհուրդս եւ վշրեա զպարանոցս նոցա:

ԳԻՇ.: Յիսուս որ առայն:

Երկնային զաւրաց ժողովքն զքեզ փառաւորեն, ամբիծ Կոյս, հարսն Աստուծոյ բարձրելոյն. զի ի քէն ծագեցաւ Փրկիչն ազգի մարդկան, որ էսպան զընդութիւն մահու, եւ հաւատացելոց եցոյց յաղթութիւն խաչին իւրով:

Ձհզաւր եւ զփոյթ աւզնականութիւն քո, Մայր Աստուծոյ, տկարացեալ ծառա(յ)ից քոց պարզեւեա, եւ սրով բարեխաւսութեանդ քո զհակառակորդան մեր ցրուեա. եւ լոյծ զհպարտութիւն նոցա. եւ խաղաղութիւն պարզեւեա մեզ:

Ձպարտս յանցանաց նախամաւրն Եւայի ծննդեամբն Քրիստոսի լուծեր, Կոյս, եւ զապականե(ա)լ ընդութիւն մարդկան նորոգեցեր. վասն այսորիկ խնդրեմ ի քէն, զվիշտս եւ զտրամութիւն մեր յուրախութիւն զարձոյ, եւ խաղաղութիւն շնորհեա:

Յանդընդոց խորոց հան զիս, Կոյս, որ ընդգմե(ա)լ եմ յանցանաւք, եւ ի փառս երկնաւորս արժանացոյ անդրէն երթալ, յորմէ անդա(յ) անհնազանդութեամբ. վասն որոց աղաչեմ զքեզ, յամենայն վշտաց եւ ի փորձանաց փրկեա զձառայս քո:

Նեղ.: Այն որ է ձայն բ.:

Ազգի մարդկան անվաղջան կենացն պարգեւիչ եղեր, Կոյս, եւ զանրժշկելի ցաւոց տրամութիւն փարատեցեր, եւ զմեր տրամութիւնս յուրախութիւն զարձոյ, եւ փրկեա զմեզ յամենայն հնարից թշնամւոյն:

Ձթշնամեաց խորամանկութիւն ցրուեա եւ զհակառակութիւն եւ զնախատինս նոցա մերժեա, Մայր Աստուծոյ, եւ կեցոյ զամենայն յուսացեալքս ի քեզ, ի նեղութենէ նոցա որ հասին ի վերա մեր, որ ես յոյս եւ փրկութիւն անյուսացելոց:

Ի մեղաց չարեաց պաշարեալ եմ. եւ ի փորձութեանց նեղեալ, եւ աղաչեմ զքեզ, զձեռն տարածեա ինձ հզաւր բարեխաւսութեանդ քո, Աստուածածին Տիրուհի, եւ հան զիս յընդմութենէ աւզնականութեամբ քո:

Անապականարար ծնար զԱստուած. եւ յետ ծննդեանն, Կոյս, մնացեր անհարսնացեալ. եւ փառաւոր սքանչելիք ի քեզ կատարեցաւ. ի վեր քան զընդութիւնս ծնունդ եւ կուսութիւն ամբիծ. ի փրկութիւն հաւատացելոց:

ՀԱՐՅ: Մանգուսի ի հն.:

Ձմեղաց իմոց կապանս խցեա, Աստուածածին. եւ ուղղեա զիս ի չաւիւղս ապաշխարութեան. եւ զղջացոյ զբարացեալ սիրտ իմ, որպէս զի գոհութեամբ Որդւոյն քո աղաղակեցից. աւրհնեալ ես Տէր հարցն իմոց:

Բանդ Աստուծոյ որ զամէնամբիծ Մայրն քո ապաւէն հաստատուն եւ միջնորդ պարգեւեցեր մեզ. եւ փրկող ի վշտաց եւ ի հոգւոց չարեաց. եւ այժմ կեցոյ զմեզ բարեխաւսութեամբ նորա. զի աղաղակեցուք աւրհն.:

Ի զիմամարտ թշնամեացն փրկեա զմեզ, Քրիստոս, բարեխաւսութեամբ ամբիծ մաւրն քո. եւ զհակառակորդս մեր մերժեա. որպէս զի աւրհնութիւն աստուածային մատուցուք աղաղակելով աւրհնեալ ես:

Տաճար զարդարեալ, եւ գանձարան աստուածային փառացն. եւ հարստութիւն հոգեւոր ճանաչեմք զքեզ, հարսն Աստուծոյ. եւ քեւ փրկեալքս փառաւորեմք զՔրիստոս Աստուած. եւ զգոհութեամբ աղաղակեմք. Աւրհնեալ ես Տէր Աստուած հարցն մերոց:

ԳՈՐԾՔ: Խորհուրդ առ.:

Որ ես յոյս եւ զաւրութիւն եւ պարծանք ամենայն ապաւինելոցս ի քեզ. եւ մխիթարութիւն տրամեցելոց, Աստուածածին տիրուհի:

րուհի. խնդրեա յՈրդւոյն քումմէ, զի դարձուցէ զալիս փորձութեանց ի ծառայից քոց:

Որ ես յոյս անյուսացելոց, եւ խաղաղ նաւահանգիստ ալիկոծելոց. քաղցր ախարդ քո ողորմութեամբ նայեաց ի մեզ. եւ սիրեա ի վերա(յ) մեր զշնորհս քո. եւ զհովանի Քրիստոսի թաղաւորին, որում գոչեմք. աւրհնեցէ:

Որք արտասուաւք եւ զղջութեամբ կոչեմք միշտ, Սրբուհի Կոյս Աստուածածին, զանուն քո. յամենայն վշտաց եւ ի ցաւոց եւ ի պատերազմաց ազատեա բարեխաւսութեամբ քո առ Որդին քո. որում գոչեմք. աւրհն.:

Յամենայն ազգս երանելի ես դու, Կոյս, զի ի քէն ծագեաց փրկիչն աշխարհի, Որդին Աստուծոյ անսկիզբն. եւ կեցոյց զթութեամբ զաղամայինքս. եւ աստուածացոյց զմարդկութիւնս, որում աղաղակեմք. աւրհն.:

ՄԵԾ: Կարն է ամէ:

Կարկեա զրեան չարախաւս. եւ լոցոյ զըրթունս նենդաւորս. եւ զլեզու անաւրէն կարկեա զչար թշնամեացն. որք խաւսին վասն քո զհայհոյութիւն. իսկ զմեզ զհաւատացեալքս կեցոյ Աստուածածին. եւ ծածկեա յամենայն վիշտս եւ ի փորձութիւնս:

Աւզնական զքեզ կոչեմք, Տիրուհի, որք ի փորձութիւն եւ ի վիշտս անդեալ եմք. լուր մեզ եւ ձեռնատու լեր. եւ յամենայն հոգւոց փրկեա զմեզ. եւ ի թշնամեաց երեւելեաց եւ աներեւոյթից. զի յետ Աստուծոյ այլ փրկութիւն ոչ ունիմք բայց ի քէն, Մայր Աստուծոյ:

Ով անաւզնականից յոյս եւ անդելոց ձեռնատու. մի դարձուցաներ զմեզ ամաչեցեալս. զոր առ քեզ ընթանամք. այլ ողորմութեամբ քո հովանաւորեա. եւ փրկեա ի փորձութեանց. որպէս զի գոհութեամբ մեծանուցանեմք զքեզ, Աստուածածին Կոյս:

Անանցական Կոյս, զքեզ աղաչեմք եւ անդանիմք առաջի քո ծառայքս քո. եւ արտասուաւք մատուցանեմք զնուստս բանս մեր. ընդալ զաղաչանս մեր եւ փրկեա յամենայն փորձանաց. եւ ի ժամու զատաստանին յաւիտենական տանջանացն:

Յունական չարակնոցի Ոկտոէքոս բաժնի հայերէն թարգմանութիւնս կատարած են Մինաս եւ Սիմէոն կրօնաւորները վրացերէնէ: Մինաս կը բնակէր Տրապիզոնի մէջ,

խակ Սիմէոն Պղնձահանքի վանքը. ասոնք է միասին թարգմանած էին նաև Յովհաննէս Կլիմաքոսի Սանդուխք կոչուած հոգեւոր մատենանք: Չենք կրնար դժբախտաբար մատնել այս երկուքի աշխատակցութեան հանգամանքները. Ի՞նչ բաժին բերած են մին եւ միւրը: Ինձ կը թուի թէ մին, Սիմէոն թարգմանած ըլլայ վրացերէն բնագրէ եւ Մինաս այդ թարգմանութիւնը ճշգրտած ըլլայ յոյն սկզբնագրի հետ համեմատութեամբ: Թարգմանութեան մէջ կը տեսնուին յունարանութիւններ, յատկապէս յոյն բարդ բառերու ստրկական հայացումներ: Ասոնք կարող են նաև վրացերէն թարգմանութենէն կատարուած ըլլալ, այնու որ վրացերէն ալ թարգմանուած էր յունարէնէ, նոյնպէս ստրկական նմանողութեամբ: Իմ նկատողութիւնս կը հայի Սիմէոնի թարգմանութեան, եւ ունի իրեն կուտան անոր երեք վրացերէնէ կատարուած թարգմանութիւնները (Պրոկղ, Յովհ. Դամասկացի, Յովհ. Կլիմաքոս): Ուստի դուրս կը մնայ Թ. 886ի Ա. Մասը, որուն թարգմանիչն է Կարապետ, թարգմանուած ուղղակի յոյն բնագրէ. այս թարգմանութենէն նմոյշ չունիմ աչքի առաջ. եւ ի վիճակի չեմ դատաստան կորել անոր թարգմանութեան եղանակի եւ լեզուի մասին:

Հ. Մ. Աւգերեան, որ ձեռքի տակ ունեցած է Թ. 886, հետեւեալ տողերս գրած է «Յունական ժամագրքի» մասին նոր հայկազան լեզուի բառգրքի (= ՆՉԲ) մէջ.

«Ժամագրք եւ Երզարան Հայհոռոմոց՝ ի վաղուց քարգմանեալ ի հայ, անկեքեք ոնով, եւ միւրական յունարանութեամբ յեղծումն լեզուիս. թո՛ղ զյետին թարգմանութիւնս ոմանց ոմանց առ մեօք եւ տպագրեալ: Ի տպագրութենէն ոչինչ առաք. այլ միայն ի հին գրչութեանց քանի մի բառս քաղեցաք, զի կարեն լինել պիտանացու» (Նախադուռն, էջ 12բ):

Նոյն գրքի մէջ Յովհ. Դամասկացոյ գրութիւններու թարգմանութիւնն որակած էր Աւգերեան «անհարթ ոճով», իսկ Կլիմաքոսինը՝ «պարզ»: Եթէ Եարակնոցիս թարգմանութիւնն «անհեթեթ ոճով, եւ նիւթական յունարանութեամբ» կը գտնէ, մինչեւ իսկ «լեզուումն լեզուիս», կը թուի ինձ թէ առաւելապէս Կարապետի թարգմանութիւնը նկատի ունի. վասն զի Սիմէոնի լեզուն կամ ոճը, մէկ քանի բառեր հանելով, նաև

հոս «պարզ» է, ոչ արհամարհելի հայերէնով: Հետեւեալ բառերը, որոնք յառաջ բերուած են ՆՉԲի մէջ, Թ. 886 ձեռագրին Բ. մասէն կ'երեւան, որոնք ունին համանման տեղիքներ Բրիտ. Թանգարանի Թ. 58ի մէջ.

Խնդումն. «Ուրախ լեր սկիզբն խնդման ազդի մարդկան» (Թղ. 6բ). ՆՉԲ. Ծնունդ քո, Աստուածածին կոյս, խնդումն գուշակեաց ամենայն տիեզերաց:

Կորդ. «Ի կորդ եւ յանդ (նղածին դաշտ...» (Թղ. 62ա): ՆՉԲ. Ի կորդ եւ յանդնղածին դաշտ¹⁸ արեղակն զշառաւիղս իւր սփռեաց:

Կորդանամ. «Կորդացեալ էր բնութիւն մարդկան (Թղ. 44ա): ՆՉԲ. Չխոնա ալիս ծովուն կորդացուցեալ կանխա... ճանապարհ ետ մեզ անցանել յերկինս:

Համարնակից. «Համարնակակիցք Աստուծոյ երեւցան երրորդերանելիք (Թղ. 72ա): ՆՉԲ. Ամենագով վկայք, հրեշտակացն համարնակից եղեայք:

Հրեշտակապէս. «Սփոփելով հրեշտակապէս¹⁹ հրաշալի հաղորդութեամբ» (Թղ. 68ա): ՆՉԲ. Հրեշտակապէս՝ որ եմք յաշխարհի, տօնեցուք Աստուծոյ:

Նաւապետեմ. «Նաւապետեա զկեանս իմ²⁰ (Թղ. 32ա): ՆՉԲ. Որ խաղաղացուցանես եւ նաւապետես զամենայն իմաստութեամբ:

Յօղագնել. «Որպէս զմանգունսն ի հնոցին մինչ արկեալ եղէք, ի վերուստ ցաւազնելով ոչ կիզեցայք վկայք» (Թղ. 25բ): ՆՉԲ. «Աստուածային սէրն զհուրն ցօղաչնէք»:

Փշանման. «Փշանման բոյսն» (Թղ. 29բ): ՆՉԲ. Փշանման հերձուածսն հատեր յարմատոց:

Օրիորդ. «Շնորհք աստուածգիտութեան, որւորդ, ի վեր քան զբնութիւնս» (Թղ. 1բ). «որւորդ Աստուածածին» (Թղ. 1բ): «Աստուածերանի որւորդ... կեցո՛ զիս» (Թղ. 33բ). «որւորդ կոյս» (Թղ. 42բ): «բարձմանուն որւորդ» (Թղ. 77բ): ՆՉԲ. Դասք հրեշտակաց եւ հոգեղինաց, անհարանացեալ օրիորդ, օրհնեն զքեզ անդադար:

Յունական Եկեղեցին ունեցած է յընթացս դարերու զանազան շարականագիրներ,

¹⁸ Յն. Սլաւ. Χέρσον καὶ ἀβυσσοστόκον πεδόν. (178b.) Անդրղածին միայն այստեղ գործածուած. ՆՉԲ չունի:
¹⁹ Յն. Սլաւ. ἀγγελοπορεπὼς γεγηθόσις (147b)
²⁰ Յն. Սլաւ. τὴν ζῶην ἡμῶν κρυβέροντες (101b).

որոնք վայելած են իրենց ժամանակին համարաւ եւ գտած են իրենց ստեղծագործութիւններն ընդունելութիւն: Հին եւ նոր շարականներ եւ երգեր ապրած են յաճախ քով քովի, ըստ կամի դասաւորութեամբ: Բարձրագուէն մեզի հասած ձեռագիրները եւ անոնցմէ յառաջագայած թարգմանութիւններն եւ տպագրութիւնները: Բովանդակութեամբ ոչ մին միւսին նման: Մինչեւ այժմ չէ կատարուած Եարակնոցիս քննական հրատարակութիւն մը ձեռագրաց բաղդատութեամբ: Հրատարակութիւններէն կը յիշեմ Παρακλήτικη ἱστοί η̅ μεγάλη Ὀκτώμηχος, 'εν Βενετία 1837, ուր կը գտնենք ութը ձայներու ութը կիրակիներու կանոնները միայն: Սլաւական թարգմանութիւնը լոյս տեսած է 1494ին Չէթինիէ, որ կը պարունակէ Ա.—Գ. ձայներու կանոնները շարթուան մէջ մի օրերու: Բ. Մասը, Ե.—Ը. ձայներ, տպագրուած է 1537ին Վենետիկ: Այս 1494ի հրատարակութեան համեմատական ուսումնասիրութիւն մը նուիրած է V. Jagič, Das erste Cetinjer Kirchenbuch vom Jahre 1494. Eine bibliographisch-lexicallische Studie: Denkschriften der K. Akademie der Wissenschaften. Wien, phil.-hist. Classe, 42 (1894), II. 1—80, IV, 1—71, ուր նկատի առած է բացի յոյն բնագրին 1837ի տպագրութենէն, նաև Վիեննայի Ազգային Մատենադարանի Codex theologicus N. 116 (1391էն) եւ 146 յոյն ձեռագիրները:

Հայերէն թարգմանութիւնը ցանցառ անգամ ունի համեմատական տեղիքներ յոյն եւ սլաւոնադիրներու մէջ: Որովհետեւ թարգմանութիւնս կատարուած է ԺԳ. դարու առաջին կէսին, աւելի հնագոյն վրական թարգմանութենէ, կը ներկայացնէ արժէք, վերականգնելու յոյն բնագրին նախնական ձեւը: Վրական թարգմանութեան հրատարակութեան եւ անոր հայերէնին հետ համեմատութեան մասին կարող չեմ որ եւ է խօսք ըսել:

Հ. Ն. ԱԿԻՆՅԱՆ

ԵՓՐԱՏԻ ՍԵՉՄԵՆԵԳԼՈՒԹԵՐ ՊՈՍՊԷՆՈՍԻ ԹԵՄԱՆԱԿԷՆ ՄԻՆՉԵՐ ԵՐԵՐԵՑԻՈՑ ԱՅԹԱՐՀԵՎԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

(Շարունակութիւն):

ՄԱՍՆ Բ.

ԲԱՆԱԿԸ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

Պահակապան Զօրքն ու Պատերազմական Զօրավիգներ:

Կը միացնենք այս երկու դասակարգներս, որոնք ըստ ինքեան պէտք էին բաժնուիլ. որովհետեւ շատ յաճախ ներկի չ'ըլլար զանոնք զանազանելը: Նոյն զանազանութիւնն ընդհանրապէս կրնանք ընել մինչեւ Գ. դարու բարեփոխութիւնները, բացառաբար՝ յաջորդ շրջաններուն մէջ, եւ մինչեւ մեզի հասած վարչական յիշատակարանները շատ կասկածելի են յայնմ մասին թէ մեզի կ'աւանդեն վիճակներն ու վիճակագրութիւններն՝ որոնց ճշգրտութիւնը միայն «Թղթի վրայ» էր: Դիւրաւ պիտի հրատարակէինք խոտորելու՝ երբ ուզէինք ներկայացնել լիակատար պատկեր մը զինուորական դրութեան Արեւելքի նահանգներուն մէջ. եւ յիշատակել մեր ամէն գիտցածը հոռոմեական կամ բիւզանդական բանակին կազմակերպութեան մասին այն տարբեր շրջաններուն, որոնք ինձի համար որոշուած ժամանակագրական սահմաններու մէջ կը պարփակուին: Բայց այսպէս առանց օգտի պիտի կրկնէինք՝ այն ամէնը, զոր հնադիտական ձեռնարկները կամ նոյն նիւթին մասին ճանող ընդհանուր ակնարկները կը պարզաբանեն: Այս ոճը դատապարտելի չէ. բայց պատշաճ է անոր տեղ՝ եթէ ոչ փոխարինել, զոնէ վերադրել այն ոճը՝ որ կը յառաջանայ աշխարհագրական խմբումներով: Նոյնչափ օրինաւոր ու հարկաւոր է նոյնը գործադրել պատերազմի իրաց մասին՝ որչափ քաղաքային վարչութեան կամ քաղաքայիական կենաց նկատմամբ:

Հետեւաբար հոս նկատողութեան կ'առնուին միայն ինչ որ Արեւելքի գնդերուն յատուկ կ'երեւայ, եւ երկրորդ՝ այլեւայլ աղբիւրներու տուած տեղեկութեանց մէջէն՝ զորոնք սովորութիւն է ամբողջ հոռոմեական աշխարհին վերադրել, կը քաղենք զանոնք՝ որ այս տեղւոյ վերաբերեալ նահանգներէն կը ծագին — Հայաստան, Միջագետք, Աստ-